

Henri Bergson

Energia spirituală

Traducere, ediție îngrijită și prefață
de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Concepția grafică a colecției: Mădălina Pricop
Coperta I: Jason Limon, *Dream* (detaliu), 2016

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BERGSON, HENRI

Energia spirituală / Henri Bergson ; trad., ed. îngrijită și
pref. de Lucian Pricop. - București : Cartex, 2017
ISBN 978-606-8023-94-6

I. Pricop, Lucian (trad. ; ed. ; pref.)

1

Cuprins

Bergsonism și bergsonizare (preață de Lucian Pricop) / 7
Notă asupra ediției / 15

Energia spirituală. Eseuri și conferințe / 17

Cuvânt înainte / 19

I Conștiința și viața / 21

II Sufletul și corpul / 45

III „Fantomele celor vii” și „cercetarea psihică” / 73

IV Visul / 94

V Amintirea prezentului și falsa recunoaștere / 116

VI Efortul intelectual / 155

VII Creierul și gândirea: o iluzie filosofică / 189

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- O.P. 4, C.P. 184, București

I

CONȘTIINȚA ȘI VIAȚA¹

Ținând o conferință dedicată memoriei unui savant, se poate întâmpla să mă simt stingherit de obligația de a trata un subiect care l-ar fi putut interesa mai mult sau mai puțin. Nu încerc vreun fel sfială de acest fel în prezența numelui lui Huxley. Dificultatea constă mai degrabă în a găsi o problemă care să-l fi lăsat indiferent pe acest mare spirit, unul dintre cele mai evolute din câte a produs Anglia în ultimul veac. Mi s-a părut totuși că o problemă triplă a conștiinței, a vieții și a raportului dintre ele trebuia să se impună cu putere analizei unui naturalist care este în același timp filosof; și cum, în ceea ce mă privește, nu cunosc alta mai importantă, pe aceasta am ales-o.

Dar, în momentul abordării problemei, nu îndrăznesc să mă bazez pe sprijinul sistemelor filosofice. Ceea ce este tulburător, neliniștitor, pasionant pentru cei mai mulți dintre noi, nu ocupă întotdeauna primul loc în speculațiile metafizicienilor. De unde venim? Ce suntem? Încotro mergem? Iată câteva întrebări esențiale, în fața cărora ne-am oprit numai decît dacă ar fi să filosofăm fără a trece prin diferitele sisteme. Dar, între aceste întrebări și noi, o filosofie prea sistematică interpune alte probleme. „Înainte de căutarea soluției, spune aceasta, nu ar trebui să știm cum o vom căuta? Studiați mecanismul gândirii voastre, discutați

---

¹ Conferința Huxley ținută la Universitatea din Birmingham, la 29 mai 1911. Această conferință a fost ținută în limba engleză. A apărut sub titlul *Life and Consciousness*, în *Hibbert Journal* în octombrie 1911; a fost reluată în volumul intitulat *Huxley memorial lectures*, publicat în 1914. Textul pe care îl prezentăm aici este traducerea adăugită a conferinței respective. (n.a.)

cunoașterea pe care o aveți și criticați critica: când vă veți fi convins de valoarea instrumentului, vă veți putea folosi de el.“ Însă, vai, această clipă nu va veni vreodată! Nu văd decât un singur mijloc prin care să știm până unde putem ajunge: acela de a porni la drum și de a-l urma. Dacă cunoașterea pe care o căutăm este cu adevărat instructivă, dacă trebuie să ne îmbogățească gândirea, orice analiză prealabilă a mecanismului gândirii nu ne-ar putea arăta decât imposibilitatea de a merge atât de departe, de vreme ce vom fi studiat gândirea noastră mai înainte de îmbogățirea pe care este vorba să o obținem de la ea. O meditație prematură a spiritului asupra lui însuși îi va răpi curajul de a merge mai departe, pe câtă vreme înaintând pur și simplu, el s-ar fi apropiat de ținta sa și în plus și-ar fi dat seama că obstacolele semnalate erau în cea mai mare parte efecte de miraj. Dar să presupunem chiar că metafizicianul nu părăsește astfel filosofia în favoarea criticii, scopul în favoarea mijloacelor, prada în favoarea umbrei. Adeseori, când ajunge în fața problemei originii, a naturii și a rolului omului, el trece peste acestea pentru a ajunge la probleme pe care le socotește mai înalte și de care ar depinde soluția acestora: el face speculații asupra existenței în genere, asupra posibilului și asupra realului, asupra timpului și asupra spațiului, asupra spiritualității și asupra mentalității; coboară apoi treaptă cu treaptă, până la conștiință și la viață, a căror esență ar vrea s-o pătrundă. Dar cine nu-și dă seama că speculațiile sale sunt în acest caz pure abstracții și că ele au drept obiect, nu lucrurile înseși, ci ideea prea simplă pe care el și-o face despre ele mai înainte de a le fi studiat în mod empiric? Nu ne-am putea explica preferința cutărui sau cutărui filosof pentru o atât de stranie metodă dacă ea nu ar înfățișa întreitul avantaj de a-i satisface amorul propriu, de a-i face strădania mai ușoară și de a-i da iluzia unei cunoașteri definitive. Cum ea îl duce la vreo teorie foarte generală, la o

idee aproape goală, va putea, întotdeauna, mai târziu, să introducă retrospectiv în ideea sa tot ceea ce experiența îl va fi învățat cu privire la acel lucru, el va pretinde atunci că a anticipat experiența numai prin puterea raționamentului, că a cuprins într-o concepție mai vastă concepțiile mai restrânse, de fapt, dar singure greu de format și singure utile de păstrat, la care ajungem prin aprofundarea faptelor. Cum, pe de altă parte, nimic nu este mai ușor decât să raționezi geometric asupra unor idei abstracte, el construiește fără greutate o doctrină în care totul se leagă și care pare să se impună prin rigoarea sa. Dar această rigoare provine din aceea că a operat asupra unei idei schematice și rigide, în loc să urmeze contururile sinuoase și schimbătoare ale realității. Cât de dezirabilă ar fi o filosofie mai modestă care ar ținti către obiect, fără a se sinchisi de principiile de care el pare să depindă! Ea nu ar mai dori să dobândească o certitudine imediată, care nu poate fi decât efemeră. Ea și-ar asigura mersul liniștit; ar fi o ascensiune treptată înspre lumină. Purtați de o experiență din ce în ce mai extinsă către probabilități din ce în ce mai înalte, am tinde, ca spre o limită, spre certitudinea definitivă.

În ceea ce mă privește, consider că nu există un principiu din care să se poată deduce în chip matematic soluția marilor probleme. E drept că nici nu văd vreun fapt decisiv care să rezolve problema, așa cum se întâmplă în fizică și în chimie. În schimb, mi se pare că întrevăd, în diferite zone ale experienței, grupuri diferite de fapte, care, fiecare, fără a ne oferi cunoașterea dorită, ne arată o direcție în care o putem găsi. Or, e important să ai o direcție. Și este chiar mai important să avem mai multe asemenea direcții, căci direcțiile acestea trebuie să convergă într-un punct comun, acest punct fiind tocmai cel pe care-l căutăm. Pe scurt, avem chiar de pe acum un anumit număr de *linii de fapte*, care nu merg cât de departe ar trebui, dar pe care le putem prelungi

în mod ipotetic. Aș vrea să urmez împreună cu dumnea-voastră câteva din ele. Fiecare în parte ne va duce la o concluzie doar probabilă; dar toate împreună, prin convergența lor, ne vor pune în fața unei asemenea acumulări de probabilități încât ne vom simți, sper, pe calea certitudinii. Ne vom apropia, de altfel, neconținut de certitudine prin efortul comun al bunelor voințe asociate. Căci filosofia nu va mai fi atunci o construcție, opera sistematică a unui singur gânditor. Ea va comporta, va cere neconținut adăugiri, îndreptări, revizuirii. Va progresa întocmai ca știință pozitivă. Se va face, la rândul său, în colaborare.

Iată prima direcție pe care ne vom angaja. Când spunem spirit, spunem, întâi de toate, conștiință. Dar ce este conștiința? Bineînțeles că nu voi defini un lucru atât de concret, în chip atât de constant prezent în experiența fiecăruia dintre noi. Dar, fără a da o definiție a conștiinței, care ar fi mai puțin clară decât conștiința însăși, o pot caracteriza prin trăsătura ei aflată la suprafață: conștiință înseamnă în primul rând memorie. Memoria poate să nu aibă amploare; poate să nu rețină decât ceea ce s-a întâmplat chiar mai devreme; dar memoria este prezentă, sau atunci, nu există conștiință. O conștiință care nu ar păstra nimic din trecutul ei, care s-ar uita mereu pe sine, ar pieri și ar renaște în fiecare clipă: cum am putea defini altfel inconștientul? Când Leibniz spunea despre materie că este „un spirit instantaneu”¹, nu o declara oare, vrând-nevrând, insensibilă? Orice conștiință este, așadar, memorie – conservare și acumulare a trecutului în prezent.

Dar orice conștiință înseamnă anticiparea viitorului. Verificarea direcția spiritului vostru în orice clipă: veți constata

¹ Pentru Leibniz, materia este spirit, dar un spirit incapabil să se situeze: poziția, forma și forța sa de mișcare sunt cunoscute doar în prezent. Omul nu ajunge la cunoașterea exactă decât atunci când știe cum prezentul este făcut din trecut și din viitor. (n.t.)

că el se ocupă de ceea ce este, dar în vederea mai ales a ceea ce va fi. Atenția este așteptare și nu există conștiință fără o anumită atenție orientată spre viață. Viitorul e aci; ne cheamă sau mai curând ne atrage spre el: această atracție neîntreruptă, care ne face să înaintăm pe calea timpului, este totodată cauza care ne face să acționăm neconținut. Orice acțiune este o încălcare a viitorului.

A reține ceea ce a și încetat de a fi, a anticipa asupra a ceea ce încă nu este, iată așadar prima funcție a conștiinței. Prezentul nu ar exista pentru ea dacă prezentul s-ar reduce la o clipă matematică. Această clipă nu este decât limita, pur teoretică, care separă trecutul de viitor; ea poate fi cel mult concepută, ea nu este percepută vreodată; când credem că o surprindem, ea se și află departe de noi. Ceea ce percepem în fapt e o anumită grosime de durată care se compune din două părți: trecutul nostru imediat și viitorul nostru iminent. Pe acest trecut ne sprijinim, spre viitor tindem; a se sprijini și a tinde în acest fel este specificul unei ființe conștiente. Deci vom spune: conștiința este o trăsătură de unire între ceea ce a fost și ceea ce va fi, o punte între trecut și viitor. Dar la ce oare folosește această punte și ce anume este chemată conștiința să facă?

Pentru a răspunde la această problemă trebuie să ne întrebăm care sunt ființele conștiente și până unde se întinde domeniul conștiinței în natură. Să nu pretindem însă, aici, o evidență completă, riguroasă, matematică; nu am obține nimic. Pentru a ști cu certitudine că o ființă este conștientă, ar trebui să pătrundem în ea, să coincidem cu ea, să ne confundăm cu ea. Vă desfid să dovediți, prin experiență sau prin raționament, că eu, care vă vorbesc în această clipă, sunt o ființă conștientă. Aș putea fi un automat ingenios construit de natură, un automat care vine, pleacă, ține discursuri; chiar cuvintele prin care mă declar conștient ar putea fi rostite inconștient. Totuși, deși lucrul nu este imposibil, veți

recunoaște că el nu este deloc probabil. Între dumneavoastră și mine există o asemănare exterioară evidentă; iar din această asemănare exterioară trageți, prin analogie, concluzia că există o similitudine interioară. Recunosc că raționamentul prin analogie nu ne dă vreodată decât o probabilitate; există însă o mulțime de cazuri în care această probabilitate este îndeajuns de mare spre a fi, practic vorbind, echivalentă cu certitudinea. Să urmărim deci firul analogiei și să vedem până unde se întinde conștiința și în ce punct se oprește ea.

Se spune câteodată: „Conștiința se leagă la noi de un creier; așadar, trebuie să atribuim o conștiință ființelor vii care au un creier și să le-o refuzăm celorlalte.“ Dar veți vedea de îndată viciul acestei argumentații. Raționând în același fel, am putea spune: „Digestia se leagă la noi de un stomac; deci ființele vii care au un stomac digeră, iar celelalte nu digeră“. Dar, am săvârși o gravă eroare, căci nu este necesar să ai un stomac, nici chiar să ai organe, ca să digeri; o amibă digeră, deși nu este decât o masă protoplasmatică de-abia diferențiată. Pe măsură însă ce corpul viu se complică și se perfecționează, munca se divide; diverselor funcțiuni le sunt afectate organe diferite; iar facultatea de a digera se localizează în stomac și în general într-un aparat digestiv care îndeplinește mai bine această sarcină, neavând altceva de făcut. Tot așa conștiința este incontestabil legată la om de creier; nu rezultă însă de aici că un creier îi este indispensabil conștiinței. Cu cât coborâm în regnul animalelor, cu atât centrele nervoase se simplifică și se despart unele de celelalte; în cele din urmă, elementele nervoase dispar, pierzându-se în masa unui organism mai puțin diferențiat: nu trebuie oare să presupunem că dacă, în vârful scării ființelor vii, conștiința se fixează pe centri nervoși foarte complicați, ea însoțește totuși sistemul nervos de-a lungul întregii coborâri și că atunci când substanța nervoasă se pierde, în sfârșit, într-o materie vie încă nediferențiată,

conștiința se risipește într-însa, difuză și confuză, redusă la prea puțin lucru, dar nu chiar la nimic? Așadar, la rigoare, tot ce este viu ar putea fi conștient: în principiu este coextensivă vieții. Dar, de fapt, este ea astfel? Nu i se întâmplă cumva să ațipească sau să dispară? Este probabil; și iată o a doua linie de fapte care ne va conduce spre această concluzie.

Pentru ființa conștientă, cea pe care o cunoaștem cel mai bine, conștiința lucrează prin intermediul unui creier. Așadar, să cercetăm întâi de toate creierul omenesc și să vedem cum funcționează. Creierul face parte dintr-un sistem nerous care cuprinde, pe lângă creierul însuși, o măduvă, nervi etc. În măduvă există mecanisme care conțin, fiecare, gata să se declanșeze, cutare sau cutare acțiune complicată pe care corpul o va îndeplini când va dori; același lucru se întâmplă și cu sulurile de hârtie perforată cu care funcționează un pian mecanic, care desenează mai dinamic melodiile pe care le va cânta instrumentul. Fiecare din aceste mecanisme poate fi declanșat direct de o cauză exterioară: corpul execută atunci imediat, drept răspuns la excitația primită, un ansamblu de mișcări coordonate între ele. Există însă cazuri în care excitația, în loc de a obține imediat, adresându-se măduvei, o reacție mai mult sau mai puțin complicată a corpului, se urcă mai întâi la creier, apoi coboară din nou și nu face să funcționeze mecanismul măduvei decât după ce a luat creierul drept intermediar. De ce acest ocol? La ce folosește intervenția creierului? Vom descoperi fără greutate răspunsul la această întrebare dacă privim structura generală a sistemului nervos. Creierul este în legătură cu mecanismele din măduvă în genere și nu doar cu unele dintre ele; el primește, de asemenea, excitații variate, și nu doar cutare sau cutare gen de excitație. Este, așadar, o răscruce, în care zguduirea venită pe indiferent ce cale senzorială se poate angaja pe oricare cale motrice. Este un comutator care îngăduie

trimiterea curentului primit dintr-un punct al organismului în direcția vreunui aparat de mișcare desemnat după plac. În consecință, ceea ce evident exercitarea va cere creierului, după ce și-a urmat traseul prin organism, este de a acționa un mecanism motor care va fi fost ales, iar nu impus. Măduva conține un mare număr de răspunsuri la întrebarea pe care împrejurările o puteau pune; intervenția creierului face să se declanșeze cel mai potrivit dintre ele. Creierul este un organ de *alegere*.

Dar, pe măsură ce coborâm de-a lungul seriei animale, descoperim o separație din ce în ce mai puțin precisă între funcțiunile măduvei și cele ale creierului. Facultatea de a alege, localizată întâi în creier, se extinde progresiv către măduvă, care construiește de altfel atunci un număr mai mic de mecanisme și totodată le montează, fără îndoială, cu mai puțină precizie, cu atât mai mult, ori de câte ori nu mai există elemente nervoase distincte, automatismul și alegerea se contopesc: reacția se simplifică îndeajuns până a spre a apărea aproape mecanică; ea totuși mai șovăie și mai tatonază, ca și când ar rămâne voluntară. Amintiți-vă de amiba de care vorbeam mai înainte. În prezența unei substanțe din care se poate hrăni, ea lansează în afară filamente în stare să prindă și să înglobeze corpurile străine. Aceste pseudopode sunt organe adevărate și, prin urmare, mecanisme; ele sunt organe temporare, create în vederea acestei situații, organe care manifestă deja, se pare, un rudiment de alegere. Pe scurt, de la formele inferioare până la cele mai evolute stadii ale vieții animale observăm exercitându-se, deja sub o formă din ce în ce mai vagă pe măsură ce coborâm, facultatea de a alege, adică de a răspunde unei excitații determinate prin mișcări mai mult sau mai puțin neprevăzute. Iată ce găsim pe cea de-a doua linie de fapte. Astfel se completează concluzia la care am ajuns în prima fază; căci dacă, după cum spuneam, conștiința reține trecutul și anticipează

viitorul, lucrul acesta se explică, fără îndoială, tocmai prin aceea că ea este chemată să facă o alegere: pentru a alege trebuie să ne gândim la ce vom putea face și să rememorăm consecințele, avantajoase sau dăunătoare, ale experiențelor trecute; trebuie să prevedem și să ne amintim. Pe de altă parte însă, concluzia noastră, completându-se, ne oferă un răspuns plauzibil la întrebarea pe care ne-am pus-o: sunt oare toate ființele vii ființe conștiente sau conștiința nu este coextensivă decât unei părți a domeniului vieții?

Dacă conștiința înseamnă într-adevăr alegere și dacă rolul conștiinței este de a hotărî, este imposibil să întâlnim conștiința la organisme care nu se mișcă în chip spontan și care nu au vreo hotărâre de luat. Pe bună dreptate, nu există ființă vie care să pară cu desăvârșire incapabilă de vreo mișcare spontană. Chiar și în lumea vegetală, în care organismul este îndeobște fixat de pământ, facultatea de a se mișca este mai curând adormită decât absentă; ea se trezește ori de câte ori poate fi de folos. Cred că toate ființele vii, atât plantele cât și animalele, o posedă în principiu, dar multe dintre ele renunță la ea în fapt – cu precădere, multe animale, mai ales acelea care trăiesc ca paraziți pe alte organisme și care nu au nevoie să se deplaseze spre a-și găsi hrana; apoi, cele mai multe dintre vegetale: nu sunt ele oare, după cum s-a spus, paraziți ai pământului? În consecință, mi se pare posibil ca, la origine immanentă tuturor formelor de viață, conștiința să ațipească ori de câte ori nu există mișcare spontană și să se exalte ori de câte ori viața merge spre activitate liberă. Fiecare dintre noi a putut de altfel verifica această lege asupra lui însuși. Ce se întâmplă când una din acțiunile noastre încetează să mai fie spontană spre a deveni automată? Conștiința o părăsește. De pildă, când învățăm un exercițiu, începem prin a fi conștienți de fiecare din mișcărilor pe care le executăm, pentru că aceasta pornește din noi, pentru că acest fapt rezultă dintr-o hotărâre și implică o alegere; apoi,

pe măsura ce aceste mișcări se înlănțuie tot mai trainic între ele și se determină tot mai mecanic unele pe altele, scutindu-ne astfel de nevoia de a ne hotărî și de a alege, conștiința pe care o avem despre ele scade. Care sunt, pe de altă parte, momentele în care conștiința noastră atinge cea mai mare vivacitate? Nu sunt ele cumva momentele de criză lăuntrică, în care șovăim între două sau mai multe variante posibile, în care simțim că viitorul nostru va fi așa cum noi ni-l facem? Variațiile de intensitate ale conștiinței noastre par, așadar, să corespundă cu adevărat cantității mai mult sau mai puțin considerabile de a alege sau, altfel spus, de creația pe care o alocăm comportării noastre. Totul ne conduce la convingerea că așa stau lucrurile cu conștiința în genere. Dacă conștiința înseamnă memorie și anticipație, conștiința este sinonimă cu alegerea.

Atunci, să ne reprezentăm materia vie sub forma ei elementară, așa cum a putut să se înfățișeze la începuturi. Ea este o simplă masă de gel protoplasmatic, precum cea a amibe; se poate deforma după voie și este, desigur, vag conștientă. Acum, pentru ca să crească și să evolueze, i se deschid două căi. Se poate orienta în sensul mișcării și al acțiunii – mișcare din ce în ce mai eficace, acțiune din ce în ce mai liberă: aceasta e cea a riscului și a aventurii, dar e totodată calea conștiinței cu grade crescânde de adâncime și de intensitate. Ea poate, pe de altă parte, să renunțe la facultatea de a acționa și de a alege, ale cărei trăsături le poartă în sine, și să facă în așa fel încât să obțină pe loc tot ce are nevoie și nu să se ducă să-l caute: este vorba despre o existență asigurată, liniștită, burgheză, dar totodată și despre o stare de toropeală, ca prim efect al imobilității; în curând survine amorțeala definitivă, inconștiența. Iată cele două căi ce se înfățișau evoluției vieții. Materia vie s-a îndreptat în parte pe una, în parte pe cealaltă cale. Prima trasează în mare direcția lumii animale (spun „în mare“, deoarece multe specii animale

renunță la mișcare și, prin aceasta, neîndoelnic la conștiință); cea de-a doua reprezintă în mare direcția vegetalelor (spun din nou „în mare“, deoarece mobilitatea și probabil conștiința se pot trezi la plante dacă se ivește ocazia).

Dacă considerăm din această perspectivă viața la începuturile ei, o vedem cum aduce cu ea ceva care contrastează cu materia brută. Lăsată în voia ei, lumea se supune unor legi fatidice. În condiții determinate, materia se comportă într-o manieră determinată; nimic din ce face nu este imprevizibil; dacă știința noastră ar fi completă și puterea noastră de a calcula infinită, am ști dinainte tot ce se va petrece în universul material neorganizat, atât în ansamblul său cât și în elementele sale, așa cum prevedem o eclipsă de soare sau de lună. Pe scurt, materia este inerție, geometrie, necesitate. Dar, odată cu viața, apare mișcarea imprevizibilă și liberă. Ființa vie alege sau tinde să aleagă. Rolul ei este de a crea. Într-o lume în care tot restul este determinat, o zonă de indeterminare o înconjoară. Cum, pentru a crea viitorul, trebuie să pregătim ceva din el din prezent, cum pregătirea a ceea ce va fi nu se poate face decât folosind ce a fost, viața caută încă de la început să conserve trecutul și să anticipeze viitorul, într-o durată în care trecutul, prezentul și viitorul se unesc și formează o continuitate indivizibilă: această memorie și această anticipație formează, după cum am văzut, conștiința însăși. Iată pentru ce, în principiu, dacă nu chiar în fapt, conștiința este coextensivă vieții.

Așadar, conștiința și materialitatea se înfățișează drept forme de existență radical diferite, ba chiar antagonice, care adoptă un *modus vivendi* și se înțeleg de bine, de rău între ele. Materia este necesitate, conștiința este libertate; chiar dacă ele se opun una alteia, viața găsește mijlocul să le împace, căci viața este tocmai libertatea care se inserează în necesitate și o schimbă în folosul ei. Ea nu ar fi posibilă dacă determinismul căruia materia i se supune nu și-ar putea